

doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.07.007>

УДК 336.1

А. А. Гриценко

академік НАН України, доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ, Україна, agrytsenko@ief.org.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОВІРИ
В КОНТЕКСТІ ФІСКАЛЬНОЇ ТА МОНЕТАРНОЇ БЕЗПЕКИ¹**

Анотація. Здійснено огляд стану наукових досліджень проблем соціальної довіри до інститутів фінансової та монетарної влади як чинника фінансової безпеки (з урахуванням наслідків пандемії COVID-19). Показано, що дослідження базуються переважно на методології функціонального аналізу і вимірюванні суб'єктивного ставлення до об'єкта довіри, яке формується за змінами поведінки об'єкта і тому не може слугувати сигналом для попередження негативних тенденцій. Стосовно трактування сутності довіри, її глибинних підвалин, що важливо для побудови ефективної системи практичних дій, то в цій царині не існує загальновизнаних підходів, а панує різноманіття поглядів і думок. Обґрунтовано базові підходи до розуміння і вимірювання довіри, які засновані на оцінках об'єктивного стану фінансової та монетарної сфери. Запропоновано побудувати систему оцінки попереджувальних сигналів щодо можливої динаміки рівня довіри та виникнення ризиків і небезпек, включаючи наслідки пандемії COVID-19, на підставі співвідношень основних макроекономічних показників, що віддзеркалюють умови внутрішньої і зовнішньої макроекономічної фінансової стабільності. Розкрито роль соціальної довіри до інститутів фінансової та монетарної влади як підґрунтя збалансованої динаміки всіх складових економічного розвитку.

Ключові слова: довіра, інститут, фінансова безпека, монетарна безпека, економічний розвиток.

Рис. 1. Табл. 3. Літ. 37.

Andrii Grytsenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Academician of the NAS of Ukraine, SI "Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine, agrytsenko@ief.org.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

**INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF SOCIAL TRUST
IN THE CONTEXT OF FISCAL AND MONETARY SECURITY**

Abstract. A review of the state of research on the problems of social confidence in the institutions of fiscal and monetary power as a factor of fiscal and monetary security in foreign and domestic economic literature (taking into account the consequences of the COVID-19 pandemic) has been made. It is shown that the research is based mainly on the methodology of functional analysis and measurement of the subjective attitude to the object of trust, which is formed by changes in the behavior of the object and therefore can not serve as a signal to prevent negative trends. Regarding the interpretation of the essence of trust, its deep foundations, which is important for building an effective system of practical actions, in this area there are no generally accepted approaches, but there is a diversity of views and opinions. At the same time, the guidelines for determining the level of economic security in Ukraine, including financial security, are too cumbersome,

---

¹ Статтю підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

© Гриценко А. А., 2021

somewhat outdated and difficult to apply in practice. Basic approaches to understanding and measuring trust and proposals for qualitative characteristics and possible quantitative indicators of social trust in the institutions of fiscal and monetary authority, based not on subjective impressions, but on assessments of the objective state of the fiscal and monetary sphere, are substantiated. It is proposed to build a system for assessing warning signals concerning the possible dynamics of the level of confidence and the risks and dangers, including the consequences of the COVID-19 pandemic, based on the ratios of hexagon components of macroeconomic indicators that reflect the conditions of the internal and external microeconomic stability, state budget balance, the balance of payments, exchange rate and interest rates). The role of social trust in the institutions of fiscal and monetary power as a basis for balanced dynamics of all components of economic development and a factor of fiscal and monetary security is revealed.

Keywords: trust, institution, fiscal security, monetary security, economic development.

JEL classification: E50, E60.

А. А. Гриценко

академик НАН Украины, доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины", Киев, Украина

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОГО ДОВЕРИЯ В КОНТЕКСТЕ ФИСКАЛЬНОЙ И МОНЕТАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. Осуществлен обзор состояния научных исследований проблем социального доверия к институтам фискальной и монетарной власти как фактора экономической безопасности (с учетом последствий пандемии COVID-19). Показано, что исследования базируются преимущественно на методологии функционального анализа и измерении субъективного отношения к объекту доверия, которое формируется по изменениям поведения объекта и поэтому не может служить сигналом для предупреждения негативных тенденций. Относительно трактовки сущности доверия, его глубинных основ, что важно для построения эффективной системы практических действий, то в этой области не существует общепризнанных подходов, а царит многообразие взглядов и мнений. Обоснованы базовые подходы к пониманию и измерения доверия, которые основаны на оценках объективного состояния фискальной и монетарной сферы. Предложено построить систему оценки предупреждающих сигналов о возможной динамике уровня доверия и возникновения рисков и опасностей, включая последствия пандемии COVID-19, на основании соотношений основных макроэкономических показателей, которые отражают условия внутренней и внешней макроэкономической финансовой стабильности. Раскрыта роль социального доверия к институтам фискальной и монетарной власти как основа сбалансированной динамики всех составляющих экономического развития.

Ключевые слова: доверие, институт, фискальная безопасность, монетарная безопасность, экономическое развитие.

Довіра є однією з ключових засад існування людини і суспільства. Вона виникає як складова сумісно-розділеної діяльності, що є тією соціально-економічною клітиною, з котрої в історичному процесі сформувалися: в аспекті розділеності – людина, а в аспекті сумісності – суспільство. Навіть загінне полювання, одна з перших форм людської діяльності, не могло б існувати без довіри між людьми, що нею займалися. Довіра є практично ви-

хідним і основоположним інститутом, який у ролі моменту входить до всіх складових інституційної системи суспільства [1, с. 9–26].

У реальній економіці довіра є імпліцитною, такою, що завжди існує як момент, але не проявляється як особливе соціально-економічне відношення. У фінансовому секторі та в грошово-кредитних відносинах вона, навпаки, стає специфічним феноменом, котрий повинен братися до уваги суб'єктами господарської діяльності. Наприклад, в обміні, де фігурують золоті гроші, довіра не є інститутом, що існує поза конкретним актом обміну. Суб'єкт, котрий отримав реальні золоті гроші в обміні, в якому довіра була моментом, далі не має потреби в ній. Навпаки, якщо в обміні фігурують паперові гроші чи цінні папери, то після акту обміну суб'єкт потребує існування інституту довіри як системи правил, що гарантують виконання паперовими грошима й цінними паперами їхніх функцій, бо самі по собі вони не мають внутрішньої цінності.

Фіскальна і грошово-кредитна системи є розгорнутими інститутами довіри. Паперові гроші – це втілення довіри до грошово-кредитної системи країни, її центрального банку та держави в цілому. Депозит є довірою грошей банку, кредит – довірою грошей із боку банку суб'єктові господарювання. Тобто ці операції являють собою довіру довірених грошей, котрі самі виступають втіленням системної довіри. Сплата податку є довірою грошей громадянина державі, яка зобов'язана використати їх раціонально на благо всього суспільства та населення.

Ця довіра доповнюється законодавчо зафіксованим обов'язком громадян сплачувати встановлені податки, що віддзеркалює суспільний договір між ними й державою. Але добровільно-примусовий порядок (сплачується добровільно, а в протилежному випадку застосовуються примус і відповідальність) не спростовує того факту, що сплата податку є довірою грошей громадян державі для виконання нею законодавчо встановлених функцій. Виконання останньою своїх функцій – справдження такої довіри. Якщо держава виконує свої функції неналежним чином, то суспільство висловлює владі недовіру шляхом голосування на виборах та приводить до влади тих, кому довіряє.

Перехід від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки як основоположний процес сучасності, що від нього залежать усі інші перетворення, відкриває перед людиною і суспільством абсолютно нові перспективи, але водночас створює фундаментальні ризики та загрози функціонуванню й подальшому розвитку економіки і суспільства. Принципові зміни стосуються таких підвалин суспільства, як власність, суспільна форма праці та закони розподілу результатів виробництва.

В основі індустріально-ринкової системи – приватна власність, наймана праця й розподіл за вартістю та капіталом. Формування інформаційно-мережевої економіки пов'язане зі зростанням значення всезагальної власності, бо інформація є благом, котре, на відміну від звичайних благ, може одночасно перебувати у власності всіх і кожного. Разом із перетворенням інформації на головний продукт і ресурс виробництва всезагальна власність стає

панівною формою. Це не заперечує існування й розвитку матеріального виробництва, подібно до того як розвиток промисловості та сфери послуг не заперечує розбудови сільського господарства, котре, наприклад, у США, що є одними з найбільших виробників і експортерів аграрної продукції, становить лише близько 1 % ВВП.

Поряд із окресленими трансформаціями, розвитком цифрової економіки відбуваються зміни в характері праці та розподілі благ. У багатьох країнах, багатих і бідних, проводяться експерименти щодо безумовного базового доходу. Водночас зростає розрив у доходах громадян як усередині країн, так і між ними, що пов'язано з відмінностями в застосуванні специфічних ресурсів (інститутів, здібностей, систем освіти, заохочення інноваційного розвитку тощо). Це відбувається на засадах формування преміально-рентних доходів.

Усі зазначені зміни призводять до того, що в суспільстві починають діяти принципово різні закони. Як наслідок, соціально-економічна динаміка стає суперечливою, нестабільною й конфліктною. З'являються нові серйозні ризики, небезпеки та загрози стабільному функціонуванню суспільства й життєдіяльності людей. Цьому сприяє також пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, яка спровокувала передчасне настання очікуваної світової економічної кризи та глибше падіння світової економіки, що особливо яскраво проявляється у фіскальній і монетарній сферах. За оцінками МВФ, світовий державний борг за 2020 р. зріс на 16,3 в. п. ВВП і сягнув рекордного рівня 97,3 % ВВП [2], а глобальний борг перевищив розміри світової економіки більше ніж утричі [3]. У монетарній сфері США і Європейського Союзу знову відбулося істотне пом'якшення, що знижує спад економіки, але створює інші ризики.

Глобальна криза включає всі складові (економічні, соціальні, політичні, наслідки пандемії COVID-19), але найвідчутніше вразила фіскальну й монетарну, що пов'язано з фінансовими можливостями людей і країн. Як наслідок, підривається довіра до держави, урядів, міжнародних організацій, навіть до світового і національного порядку, що становить глобальну небезпеку для всіх сторін життєдіяльності людини та суспільства.

Фінансова й монетарна сфери вирізняються особливою мобільністю, адже грошові та фінансові потоки в умовах інформаційно-мережевого простору можуть миттєво змінювати просторову локалізацію, переміщуватись із країни до країни, від суб'єкта до суб'єкта без жодних перешкод. Ця обставина сама по собі є чинником, який мультиплікує можливості поглиблення фінансово-економічних криз і створює додаткові великі ризики й небезпеки. Тому дослідження ролі довіри як чинника фіскальної та монетарної безпеки має самостійне теоретичне та практичне значення.

Мета статті – на основі огляду стану наукових досліджень проблем соціальної довіри до інститутів фіскальної та монетарної влади обґрунтувати базові підходи до розуміння і вимірювання довіри, а також надати пропозиції щодо оцінки попереджуючих сигналів стосовно можливої динаміки рівня довіри та виникнення ризиків і небезпек на підставі співвідношень

основних макроекономічних показників, які віддзеркалюють умови внутрішньої і зовнішньої макроекономічної фінансової стабільності.

Наукові дослідження довіри до інститутів фінансової та монетарної влади як чинника фінансової й монетарної безпеки

Довіра як складова сумісно-розділеної діяльності, що покладена в основу функціонування людського суспільства та входить до всіх без винятку суспільних відносин, є також базовим суспільно-економічним відношенням, яке завжди було присутнім у підсвідомості, свідомості й почуттях людей, пододало свій історичний шлях інституалізації та актуалізувалось у зв'язку з небезпекою порушення довіри й руйнування суспільного підґрунтя життєдіяльності людей. Тому феномен довіри завжди був представлений у мові, фігурує в низці фразеологізмів і сталих словосполучень: взаємна довіра, втиратися в довіру, підірвати довіру, зловживати довірою, заходи зі зміцнення довіри, телефон довіри тощо [4]. Він також історично й у досить складний спосіб пов'язаний із феноменом віри [4].

Уявлення про довіру та її значення розвивалися разом із поступом суспільства. Дослідження довіри набуло актуальності після виникнення принципово нової ситуації внаслідок розпаду СРСР. Певною ознакою цього стала книга Ф. Фукуями "Довіра: соціальні чесноти та шлях до процвітання" [5]. Увага до довіри, особливо у фінансовій і монетарній сферах, знову посилилася у зв'язку зі світовою кризою, котра почалася у 2008 р. саме з фінансового сектору. Ще одним тригером актуалізації довіри в контексті необхідності створення безпечних умов розвитку людини й суспільства стала пандемія COVID-19.

Обґрунтовані підходи щодо забезпечення довіри до інститутів фінансової та монетарної влади можна сформулювати тільки на наукових засадах загального розуміння феномену довіри. Однак у науці ще не вироблено загальноприйнятого розуміння її сутності. Отже, є потреба в розгляді найвідоміших підходів до визначення довіри (табл. 1).

Усі ці визначення фіксують певні ознаки та риси, реально притаманні довірі. Вони можуть бути інструментами пізнання її певних властивостей, що проявляються в тих чи інших умовах. Подібно до того, як людину можна описувати за тисячами ознак, що фіксують її риси з фізичної, біологічної, соціальної, психологічної, етичної, моральної та інших точок зору, не розкривши, однак, таким чином її сутності, так і довіру можна описати за допомогою різних ознак, не визначивши її суті. Сутність будь-якого явища розкривається через з'ясування способу його породження, етапів розвитку, змін форм прояву й функціонування та місця в системі відносин, у якій це явище існує. Такий підхід означає одночасне розкриття внутрішньої структури явища.

Стосовно довіри реалізація такого методологічного підходу дає підстави визначити її як ставлення до суб'єктів та інститутів, що вказує на міру впевненості у відповідності поведінки об'єкта довіри уявленням суб'єктів про образ цієї поведінки без актуалізації належних підстав для цієї впевненості.

Таблиця 1. Наукові підходи до визначення довіри

Публікація	Визначення	Ключові елементи
Баєр А. Довіра й антидовіра	Прийнята вразливість до чийогось можливо-го, але не очікуваного нами злого наміру (або недостатньої доброї волі) стосовно нас [6, с. 234–235]	Можливість злого наміру. Прийняття ризику. Оцінка ймовірності негатив-ного результату взаємодій як меншої, ніж позитивного результату
Барні Дж., Хансен М. Здатність викликати довіру як джерело порівняльних переваг	Взаємна впевненість двох сторін у тому, що одна сторона не використовує вразливість другої в обмін на те, що вона зробить те саме [7, с. 177]	Взаємна вразливість
Гамбетта Д. Довіра: формування і руйнування коопера-тивних відносин	Певний рівень суб'єктивної імовірності, з якою агент оцінює, що інший агент чи група агентів вчинить певну дію <i>до того</i> , як він змо-же виявити цю дію (або незалежно від його спроможності виявити цю дію) і в умовах, коли вона впливає на його власну дію. ...Коли ми говоримо, що довіряємо комусь чи що хтось заслуговує на довіру, ми імпліцитно припускаємо, що ймовірність учинення ним дії, вигідної або принаймні нешкідливої для нас, досить висока, аби розглядати доціль-ність включення в певну форму кооперації з ним [8, с. 217]	Залежність від дій іншого. Дія на основі суб'єктивної оцінки ймовірних дій другої сторони
Гриценко А. А. Інститут довіри в координатах економічного простору-часу	Довіра як суспільне відношення є системою норм, правил та установ, що визначають міру впевненості у відповідності поведінки об'єкта довіри уявленням суб'єктів про образ цієї поведінки без актуалізації належних основ цієї впевненості [9, с. 5]	Надання об'єкту довіри властивостей його суб'єктивного образу. Наявність підстав для такого ототожнення в дезактуалізо-ваній формі
Закер Л. Протидія довіри: інституційні джерела економічної структури, 1840–1920	Із соціологічної точки зору, довіра визнача-ється як сукупність очікувань, котрі поділяють усі учасники обміну [10, с. 54]	Спільні очікування
Ляско А. Проблема довіри в соціально-економічній теорії	Упевнене очікування сприятливого результату потенційно незахищених взаємодій із іншими агентами [11, с. 7]	Імовірність втрат. Очікування сприятливого результату
Луманн Н. Обізнаність, впевненість, довіра: проблеми і альтерна-тиви	Різниця між упевненістю й довірою... залежить від сприйняття та атрибуції (приписування якихось характеристик собі або іншому. – Авт.). Якщо ви не розглядаєте альтернативи..., ви в ситуації впевненості. Якщо ви вибираєте одну дію, віддаючи їй перевагу перед іншими, незважаючи на ймовірність розчарування в діях інших, ви визначаєте ситуацію як довіру [12, с. 97]	Існування альтернативних варіантів дії. Вибір одного з варіантів. Ризик негативного результату
Нутбум Б. Форми, джерела і процеси довіри	Прийняття ризику, що виникає в умовах поєднання залежності (від об'єкта довіри) і недостатніх можливостей для контролю [13, с. 248]	Залежність від об'єкта довіри. Недостатні можливості для контролю. Усвідомлення ризику
Остром Е. Поведінковий підхід до теорії раціонально-го вибору в колектив-них діях	Очікування певних дій оточення, що впливають на вибір індивіда, коли індивід повинен почати діяти до того, як будуть відомі дії оточення [14, с. 12]	Невідомість майбутніх дій партнера. Залежність від поведінки партнера. Очікування щодо майбутніх дій партнера

Продовження табл. 1

Публікація	Визначення	Ключові елементи
Селігмен А. Проблема довіри	Довіра – це щось таке, що входить до соціальних відносин, коли є можливість відхилення від ролей [15, с. 21], ...дещо таке, що виникає в цих міжрольових проміжках [15, с. 22]. Довіра є різновидом віри в добру волю іншого, беручи до уваги непрозорість його намірів і розрахунків. ...Непрозорість намірів є наслідком присутності в поведінці іншого певних аспектів, які не є частиною рольової поведінки... [15, с. 44]	Виникнення в умовах можливого відхилення інших сторін від наперед визначених (аскриптивних або неаскриптивних, наприклад, що базуються на виконанні договірних зобов'язань) ролей
Собел. Дж. Чи можна довіряти соціальному капіталу	Готовність дозволити рішенням інших впливати на наш добробут [16, с. 148]	Прийняття залежності від об'єкта довіри
Усландер Е. Моральні засади довіри	Довіряючи іншим, ми очікуємо, що вони виконають свої обіцянки, бо знаємо, що вони робили це в минулому, або припускаємо, що нам буде краще вважати інших гідними довіри [17, с. 2]	Екстраполяція минулого позитивного досвіду або відсутність вигідніших альтернатив
Фаррел Г. Політична економія довіри: інституції, інтереси і міжфірмова кооперація в Італії та Німеччині	Сукупність переконань або очікувань кооперативних намірів інших [18, с. 25]	Очікування кооперативних дій від інших
Фукуяма Ф. Довіра: соціальні чесноти і шлях до процвітання	Очікування членами спільноти, що інші її члени поводитимуться більш-менш передбачувано, чесно та з увагою до потреб оточення, згідно з деякими загальними нормами [19, с. 53]	Очікування кооперативних дій на основі спільних із контрагентом норм
Штомпка П. Довіра: соціологічна теорія	Ставка на майбутні можливі дії інших людей [20, с. 25]	Відмова від визнання невизначеності, її редукція
Новий енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона	Психічний стан, через котрий ми покладаємо на якусь думку, що видається нам авторитетною, і тому відмовляємося від самостійного дослідження питання. Довіра відрізняється як від віри, так і від упевненості: віра переважає силу зовнішніх фактичних і формально логічних доказів, довіра ж стосується питань, котрі належать до компетенції людського пізнання; довіряється той, хто не хоче чи не може вирішити або зробити що-небудь сам, покладаючись або на загальновизнану думку, або на авторитетну особу. Впевненість є усвідомленням власної сили та полягає в довірі до істинності свого знання або правоти своєї справи; довіра, навпаки, виникає з усвідомлення своєї слабкості, невпевненості в собі, визнання авторитету [21, с. 465]	Відмова від самостійного вивчення предмета. Усвідомлення своєї слабкості, невпевненості. Визнання авторитету. Прийняття загальновизнаної думки
Філософський енциклопедичний словник	Морально-практичне ставлення індивіда до партнера в спілкуванні, яке ґрунтується на вірі в його чесність і щирість. Особистісна установка в стосунках довіри передбачає обопільне очікування позитивних (благих) наслідків. Довіра може набувати наївної (дитячої) форми; символічного значення (клятва, присяга та ін.); триматися на особистій відданості або пристрасті;	Очікування сприятливих наслідків взаємодії, в основі якого може перебувати авторитет, символічна дія, особиста відданість, пристрасть, договір тощо

Закінчення табл. 1

Публікація	Визначення	Ключові елементи
	базуватися на дотриманні інтересів спільної справи. Найбільш поширеною і стійкою формою довіри є авторитет – у взаєминах дітей і батьків, учнів і вчителів тощо, а також у владних відносинах, наприклад, у ставленні до авторитету лідера. Ця форма довіри ґрунтується на ієрархії і тому може перейти в догматизм. Абсолютна значимість і цінність притаманні довірі у відносинах дружби і любові, а також у напрямі релігійної свідомості (довіра до Бога). У ділових, партнерських відносинах юридичним гарантом довіри є договір, що регламентує взаємні обов'язки сторін [22, с. 166]	

Джерело: Кричевська Т. О. Довіра у грошово-кредитній сфері: логіко-історичне дослідження. Київ : НАН України, Ін-т економіки та прогнозування, 2020. 504 с.

Застосування такого визначення до різних сфер і об'єктів модифікує його з урахуванням їх специфіки. У ринковій економіці велику роль відіграють відшкодування витрат, еквівалентність обміну і прибутковість. З огляду на це довіру в економічній сфері можна охарактеризувати як ставлення до суб'єктів та інститутів, котре свідчить про міру впевненості у відповідності поведінки об'єкта довіри уявленням суб'єктів про спосіб його дій, включених через різні форми сумісно-розділеної діяльності в процес досягнення мети, без актуалізації підстав відшкодування витрат, еквівалентності обміну та прибутковості (дохідності) [1, с. 17].

Довіра у фіскальній і монетарній сферах також має специфіку. Передусім це стосується поведінки суб'єктів у процесах збору і сплати податків, витрат державного бюджету та його збалансованості, емісії, обігу, накопичення грошей і кредитування. Суб'єктами тут виступають, з одного боку, державні органи фіскальної й монетарної влади, з другого – суб'єкти підприємництва та громадяни як одержувачі доходів. Усі ці процеси (збір і сплата податків, витрати державного бюджету та його збалансованість, емісія, обіг, накопичення грошей та кредитування) регулюються відповідними інститутами (законами, нормативними актами, правилами тощо). Довіра як складне суспільно-економічне відношення розгалужується на довіру до суб'єкта, наприклад, до центрального банку, довіру до інституту, приміром, до норм і правил діяльності комерційних банків, та довіру до об'єкта взаємовідносин, наприклад, до грошей і цінних паперів.

Ці форми субординовані між собою. Так, найпростішою серед них (хоча в собі вона також дуже складна) є довіра до суб'єкта. Довіра до інституту (правил, норм) включає довіру до суб'єкта, котрий продукує ці правила й норми, а довіра, приміром, до цінних паперів, передбачає й довіру до інститутів, що регулюють їх випуск і обіг, а отже, й до суб'єктів, які це здійснюють.

Таким чином, довіра до суб'єкта, до інститутів і до предметів взаємовідносин являє собою три форми реалізації довіри, що послідовно виходять на

перший план у зазначеному процесі. При цьому відносини довіри ускладнюються, оскільки довіра до інститутів містить у собі в знятому вигляді довіру до суб'єкта, а довіра до предмета взаємовідносин – довіру до інститутів. Наприклад, довіра до паперових грошей ґрунтується на прихованій у них довірі до встановленого порядку товарно-грошового обігу та центрального банку як суб'єкта, що випускає гроші [23, с. 283].

Зважаючи на викладене, довіру у фінансальній і монетарній сферах можна тлумачити як ставлення до суб'єктів, інститутів та предметів взаємовідносин, що визначає міру впевненості у відповідності поведінки об'єкта довіри уявленням суб'єктів про спосіб цієї поведінки, включеної через різні форми сумісно-розділеної діяльності в процес досягнення мети, без актуалізації підстав оподаткування, бюджетних видатків, бюджетної збалансованості, грошової емісії, регулювання грошового обігу і кредитування.

Ще одна специфікація цього дослідження полягає в тому, що предметом аналізу є не просто довіра у фінансальній та монетарній сферах, а довіра як чинник фінансової й монетарної безпеки. Тому потрібно з'ясувати особливості, котрі виникають унаслідок розгляду її як чинника безпеки. Для цього необхідно визначитися з розумінням безпеки. Під безпекою мають на увазі “такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до наявних, на даному етапі, потреб, знань та уявлень” [24, с. 90–98]. Це визначення може досить добре “працювати” в багатьох ситуаціях, але в ньому є момент невідзначеності стосовно негативних процесів відносно певної системи.

Розглянемо, що означає в цьому розумінні “негативний”. Якщо, наприклад, економічний розвиток починає відбуватися за рахунок якісних факторів, що супроводжується певним зниженням темпів зростання ВВП, то відносно останніх цей процес є негативним, але він не створює небезпеки економічному розвитку. Тому негативність необхідно конкретизувати в частині впливу на систему. Така конкретизація можлива завдяки категоріям ризику, небезпеки й загрози.

Є інший підхід, згідно з котрим визначення дається не в негативному, а в позитивному контексті: “Взагалі під економічною безпекою можна розуміти поєднання економічних, політичних і правових умов, що забезпечують у довгостроковій перспективі виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на одну особу найефективнішим способом” [25, с. 72]. За своєю специфікою визначення (російською мовою: *о-предел-ение, установление пределов*) – це знаходження межі предмета. Щоб знайти цю межу, варто вийти за неї (інакше не можна дізнатися, що це є межа) та, пересвідчившись, що за нею вже не-предмет вивчення, повернутися до предмета, котрий унаслідок такого подвійного заперечення виступає визначеним предметом.

Отже, можна стверджувати, що фінансова й монетарна безпека складається за таких умов функціонування та розвитку фінансової й монетарної систем, які здатні протидіяти чинникам, що створюють ризики, небезпеки і

загрози їх стабільному функціонуванню та розвитку. Довіра у структурі таких умов фінансової й монетарної безпеки відіграє основоположну роль, бо без неї взагалі рветься тканина суспільного життя в усіх його проявах і сферах. Тому проблема довіри завжди була важливою складовою фінансової та монетарної політики.

Довіра як чинник стабільності активно досліджується не тільки в теоретичному, а й у емпірично-практичному контексті. Парадоксально, але практично виміряти довіру значно простіше, ніж теоретично з'ясувати її сутнісні характеристики. Якщо, наприклад, людину запитують про те, чи довіряє вона певному суб'єкту або інституції, то вона досить легко може відповісти на таке запитання, спираючись на своє відчуття, навіть не знаючи та глибоко не розуміючи, що таке довіра. В Україні проблема довіри активно досліджується й у теоретичному, й у емпірично-практичному контексті, включаючи фінансовий і монетарний простір [1; 9; 23; 26–31]. У моніторингу довіри, що з 1994 р. проводиться Інститутом соціології НАН України, є рубрика “Довіра банкам” (ведеться з 2002 р.), котра безпосередньо стосується предмета нашого дослідження¹ [32]. Слід підкреслити, що за даними Національного банку України вітчизняні фінансові установи у 2020 р. впевнено пройшли період коронакризи, а довіра до банківської системи збереглася на високому рівні, попри зниження процентних ставок до рекордного однознакового рівня [33].

Середній бал довіри банкам у 2002–2019 рр. коливався в діапазоні 2,1–2,6 (за п'ятибальною шкалою) (табл. 2). Найвищим він був у 2006 і 2008 рр., а найнижчим – у 2002, 2010, 2015 та 2017 рр. Зовсім не довіряли й переважно не довіряли банкам у 2002 р. відповідно 38,5 і 23,6 % громадян, а в 2019 р. – 23,7 та 31 %. У 2002–2008 рр. рівень недовіри поступово знижувався, а довіри підвищувався, що пояснюється високими темпами зростання ВВП і реальних доходів населення. У 2010 р. рівень недовіри зріс майже вдвічі порівняно з 2008 р. (зовсім не довіряли у 2008 р. 18,2 % громадян, а в 2010 р. – 35,3 %), що пояснюється глибокою кризою, яка розпочалася саме у фінансовому секторі у 2007–2008 рр. із іпотечної кризи в США, охопила банківський сектор та переросла у глибоку глобальну економічну кризу.

У нашій державі офіційно затверджені Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [34]. У них є розділ, що стосується фінансової безпеки. Він включає показники банківської безпеки, безпеки небанківського фінансового ринку, боргової, бюджетної, валютної та грошово-кредитної безпеки, які стосуються фінансової й монетарної безпеки, бо мають відношення до бюджетних доходів і видатків та їх співвідношення, а також до каналів уведення грошей в обіг та їх функціонування. Тому вони можуть бути використані для оцінки фінансової й монетарної безпеки.

---

¹ Останні розгорнуті дані наведено за 2019 р. За 2020 р. докладні результати досліджень ще не оприлюднено.

У Методичних рекомендаціях визначено індикатори, чия величина характеризує рівень економічної небезпеки:

x_0 – величина індикатора, що характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки, за котрої рівень економічної безпеки дорівнює 0;

$x_{\text{крит}}$ – величина індикатора, що характеризується як критичний рівень економічної безпеки, за котрої рівень економічної безпеки становить 0,2, або 20 % оптимального значення;

$x_{\text{небезп}}$ – величина індикатора, що характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки, за котрої рівень економічної безпеки сягає 0,4, або 40 % оптимального значення;

$x_{\text{нездов}}$ – величина індикатора, що характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки, за котрої рівень економічної безпеки становить 0,6, або 60 % оптимального значення;

$x_{\text{здов}}$ – величина індикатора, що характеризується як задовільний рівень економічної безпеки, за котрої рівень економічної безпеки сягає 0,8, або 80 % оптимального значення;

$x_{\text{опт}}$ – величина індикатора, що характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки, за котрої рівень економічної безпеки становить 1, тобто є оптимальним.

Таблиця 2. Рівень довіри банкам у 2002–2019 рр., %

Варіанти відповідей	2002	2004	2005	2006	2008	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Зовсім не довіряю	38,5	32,2	21,0	19,3	18,2	35,3	30,2	31,0	30,5	33,7	34,1	33,8	31,0	23,7
Переважно не довіряю	23,6	24,0	27,5	27,3	28,7	31,8	31,4	31,0	30,3	33,0	37,8	33,3	32,7	31,0
Важко сказати, довіряю чи ні	28,4	28,5	32,3	33,3	31,7	22,6	25,2	24,6	28,6	20,7	18,3	18,2	22,9	26,0
Переважно довіряю	8,1	13,2	17,7	18,3	19,2	9,2	12,2	11,8	9,4	11,2	8,7	13,1	12,4	18,0
Цілком довіряю	1,3	2,0	1,3	1,6	1,8	0,8	0,7	1,1	0,7	0,6	0,4	1,1	1,0	1,3
Не відповіли	0,2	0,2	0,2	0,2	0,5	0,2	0,2	0,6	0,6	0,8	0,7	0,5	0,0	0,0
Середній бал*	2,1	2,3	2,5	2,6	2,6	2,1	2,2	2,2	2,2	2,1	2,0	2,1	2,2	2,4

* Середній бал розраховувався для п'ятибальної шкали, де 1 – повна недовіра, а 5 – повна довіра. Відповідно, чим більший середній бал (чим ближчий він до 5), тим вищим є рівень довіри. Середній бал розраховувався для тих респондентів, хто відповів на поставлене запитання.

Джерело: Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 2019. Вип. 6 (20). С. 464.

Використовуючи цю методику, можна для кожної складової фінансової безпеки визначити рівень небезпеки та проводити відповідний моніторинг за переліком, наведеним у табл. 3.

Таблиця 3. Перелік індикаторів за складовими фінансової безпеки

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора	Характеристичні значення індикатора										
			X ^L _{крит}	X ^L _{небезп}	X ^L _{нездв}	X ^L _{здв}	X ^L _{опт}	X ^R _{опт}	X ^R _{здв}	X ^R _{нездв}	X ^R _{небезп}	X ^R _{крит}	
9.1. Банківська безпека													
9.1.1	Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	Прострочена заборгованість за кредитами, млн грн / кредити надані, млн грн, x 100							2	3	4	5	7
9.1.2	Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	Кредити, надані резидентам, млн грн / депозити, залучені депозитними корпораціями від резидентів, млн грн, x 100	50	70	80	85	90	110	130	140	160	180	
9.1.3	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	–	10	12	15	18	20	25	30	35	40	60	
9.1.4	Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів і депозитів, разів	(Кредити, надані резидентам строком від 1 до 5 років, млн грн, + кредити, надані резидентам строком понад 5 років, млн грн) / (депозити, залучені від резидентів строком від 1 до 5 років, млн грн, + депозити, залучені від резидентів строком понад 5 років, млн грн)						1	1,2	1,8	2,2	3	
9.1.5	Рентабельність активів, %	–	-1	0	0	0,5	1	1,5	2	2,5	3	3,5	
9.1.6	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	–	0,5	0,65	0,8	0,85	1	1,0	1,5	1,8	2	3	
9.1.7	Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	Обсяг активів п'яти найбільших банків за розмірами активів, млн грн / активи банків, усього, млн грн						30	35	40	50	60	
9.2. Безпека небанківського фінансового ринку													
9.2.1	Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	Валові страхові премії, млн грн / ВВП, млн грн, x 100	1	2	4	6	8						
9.2.2	Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП	–	15	30	40	50	70	90	105	120	140	150	

Продовження табл. 3

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора	Характеристичні значення індикатора									
			$X^L_{\text{крит}}$	$X^L_{\text{небезп}}$	$X^L_{\text{нездв}}$	$X^L_{\text{здв}}$	$X^L_{\text{опт}}$	$X^R_{\text{опт}}$	$X^R_{\text{здв}}$	$X^R_{\text{нездв}}$	$X^R_{\text{небезп}}$	$X^R_{\text{крит}}$
9.2.3	Волатильність індексу Першої фондової торговельної системи (ПФТС), кількість критичних відхилень (<10 %)	$\sum_{t=1}^T K_t,$ де $K_t = \begin{cases} 0, & \text{ТР ПФТС} \geq 90 \text{ відсотків} \\ 1, & \text{ТР ПФТС} < 90 \text{ відсотків} \end{cases}$ при $\text{ТР ПФТС} = \text{індекс ПФТС}_t / \text{індекс ПФТС}_{t-1} \times 100$, t – кожна п'ятниця періоду					0	1	2	3	4	
9.2.4	Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (окрім страхування життя), %	Обсяг надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній (окрім страхування життя), млн грн / загальний обсяг надходжень страхових премій, млн грн					10	12	15	20	30	
9.3. Боргова безпека												
9.3.1	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	Обсяг державного та гарантованого боргу, млн грн / ВВП, млн грн, х 100						20	30	40	50	60
9.3.2	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	Обсяг валового зовнішнього боргу, млн дол. США, х середній курс гривні до долара США / ВВП, млн грн, х 100						40	45	55	60	70
9.3.3	Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку, %	-						4	5	7	9	11
9.3.4	Індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Україна	-						200	300	500	700	1000
9.3.5	Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	Обсяг офіційних резервних активів, млн дол. США / обсяг валового зовнішнього боргу, млн дол. США, х 100	20	36	41	45	50					

Продовження табл. 3

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора	Характеристичні значення індикатора											
			X ^L _{крит}	X ^L _{небезп}	X ^L _{нездв}	X ^L _{здв}	X ^L _{опт}	X ^R _{опт}	X ^R _{здв}	X ^R _{нездв}	X ^R _{небезп}	X ^R _{крит}		
9.4. Бюджетна безпека														
9.4.1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	Дефіцит державного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн, x 100	-6	-5	-4	-3	-2	3	5	6	8	10		
9.4.2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП	(Дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн грн, – дефіцит зведеного бюджету, млн грн) / ВВП x 100	-3	-2	-1	-1	0	0	1	2	3	5		
9.4.3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	Доходи зведеного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн, x 100	18	19	20	23	25	28	30	33	35	37		
9.4.4	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	(Обслуговування державного боргу, млн грн, + погашення державного боргу, млн грн) / доходи державного бюджету, млн грн, x 100						6	7	10	13	16		
9.5. Валютна безпека														
9.5.1	Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США в поточному періоді, середній за період / офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період	90	94	95	96	97	104	106	108	112	130		
9.5.2	Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн	Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США на кінець періоду – форвардний курс національної грошової одиниці до долара США на кінець періоду	-1,2	-0,8	-0,5	-0,3	0,0	0,3	0,5	0,8	1,2	2,5		
9.5.3	Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	–	1,5	2	2,5	3	5							

Продовження табл. 3

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора	Характеристичні значення індикатора									
			X ^L _{крит}	X ^L _{небезп}	X ^L _{нездв}	X ^L _{здв}	X ^L _{опт}	X ^R _{опт}	X ^R _{здв}	X ^R _{нездв}	X ^R _{небезп}	X ^R _{крит}
9.5.4	Частка кредитів у іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	Кредити, надані резидентам у іноземній валюті, млн грн / кредити, надані резидентам, млн грн, x 100						20	30	37	45	50
9.5.5	Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд дол. США	Обсяг валюти, проданої населенню, млрд дол. США, – обсяг валюти, придбаної банками в населення, млрд дол. США	-8	-4	-3	-2	0	0	5	7	8	10
9.5.6	Рівень доларизації грошової маси, %	(Переказні депозити в іноземній валюті, млн грн, + інші депозити в іноземній валюті, млн грн, + цінні папери, крім акцій в іноземній валюті, млн грн) / грошова маса (M3) x 100						15	20	24	27	30
9.6. Грошово-кредитна безпека												
9.6.1	Частка готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), %	Готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями (M0), млн грн / грошовий агрегат M3 (грошова маса), млн грн, x 100						20	22	25	30	35
9.6.2	Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), в. п.	Процентні ставки за кредитами, наданими резидентам, %, – процентні ставки за депозитами, залученими депозитними корпораціями від резидентів, %	-1	0	1	2	3	4	5	6	9	11
9.6.3	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, в. п.	Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, %, – індекс споживчих цін (до відповідного періоду попереднього року)	-7	-3	-1	1	3	5	7	9	11	15

Закінчення табл. 3

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора	Характеристичні значення індикатора									
			X ^L _{крит}	X ^L _{небезп}	X ^L _{нездв}	X ^L _{здв}	X ^L _{опт}	X ^R _{опт}	X ^R _{здв}	X ^R _{нездв}	X ^R _{небезп}	X ^R _{крит}
9.6.4	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, %	Споживчі кредити, надані домогосподарствам / кредити, надані резидентам, x 100	1	2	3	4	5	9	12	15	18	21
9.6.5	Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скоригована на курсову різницю), %	Кредити, надані в іноземній валюті на термін понад 5 років / офіційний курс національної грошової одиниці до долара США в поточному періоді, середній за період / офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період, + кредити, надані в національній валюті / кредити, надані резидентам, x 100	25	30	40	50	60					
9.6.6	Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США	-						1,0	2	5	10	15

Складено за: Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

Доцільно серед багатьох наведених вище показників фінансової безпеки акцентувати увагу на таких як валові міжнародні резерви України (місяців імпорту), частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (відсотків), частка непрацюючих кредитів (відсотків). Крім того, варто вести спостереження за їх динамікою та мати сценарії реагування при перевищенні їхніх критичних меж та значень цільових орієнтирів. Довіра є безперечною умовою успішності будь-яких заходів у сфері безпеки. МВФ у заходах щодо кредитної підтримки країн у період пандемії COVID-19 звертає увагу на необхідність збереження довіри: “У світлі безпрецедентної невідомості й серйозних економічних наслідків, спричинених пандемією COVID-19, Фонд продовжує адаптувати порядок надання позик. Водночас Фонд вказує своїм завданням встановлення реалістичних цільових показників, збереження довіри до програм і забезпечення активної участі самих країн у їх розробленні” [35]. МВФ також виходить із того, що “для підтримки економіки країн, які постраждали від пандемії, слід використовувати заходи податково-бюджетної, грошово-кредитної й фінансової політики” [36]. Тривають пошуки нових, адекватних ситуації інструментів виміру рівня стабільності та безпеки, зокрема в жовтні 2020 р. МВФ представив новий індекс локального стресу для оцінки рівня напруження на ринках локальних облігацій і валюти [37].

Базові підходи до визначення якісних і кількісних характеристик індикаторів довіри до інститутів фіскальної та монетарної влади

Предметом нашого дослідження є не просто фіскальна й монетарна безпека та не просто довіра, а довіра як чинник фіскальної й монетарної безпеки. Тому існуючі виміри рівнів довіри, що базуються на опитуваннях, не можуть бути використані як інструменти забезпечення безпеки, бо реагують на події, що вже відбулися. Наприклад, різке зростання недовіри до банків в Україні у 2010 р. порівняно з 2008 р. є наслідком кризи, що вже проявилася, а для розв'язання завдань запобігання та пом'якшення кризових явищ необхідно мати індикатори довіри, котрі подавали б сигнали про наближення кризи. Це повинні бути показники, що, по-перше, відображають реальні процеси, а не їх суб'єктивне сприйняття суб'єктами господарювання і громадянами; по-друге, фіксують відношення між різними взаємопов'язаними процесами, зміна якого показує виникнення небезпек чи навпаки стабілізацію.

За основу реалізації такого підходу можна взяти шестигранник макроекономічних показників [23, с. 20], котрі віддзеркалюють умови внутрішньої й зовнішньої макроекономічної, фінансової та монетарної стабільності (ВВП, зайнятість, інфляція, збалансованість державного бюджету, платіжний баланс, обмінний курс і процентні ставки) (рисунки).

Динаміка ВВП є найбільш узагальнюючим макроекономічним показником, який свідчить про успішність/неуспішність країни в розв'язанні основоположних економічних завдань. Це є підґрунтям формування довіри/недовіри до влади, котра несе відповідальність за керованість процесів розвитку економіки в загальнонаціональному масштабі. Безумовно, зв'язок такого

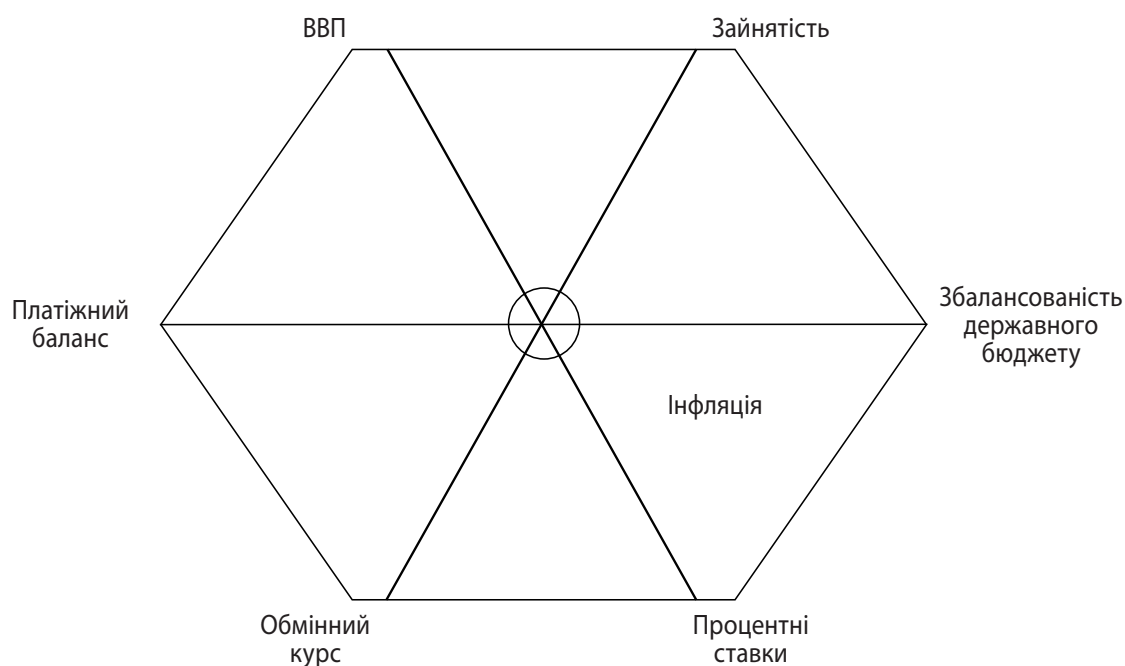

Рис унок. Шестигранник базових показників для визначення рівня макроекономічної, фінансової та монетарної збалансованості

Побудовано автором.

об'єктивного підґрунтя з конкретними показниками довіри опосередкований дією низки різноманітних чинників, що можуть його досить істотно модифікувати, нівелювати чи посилювати, але він існує і потребує врахування.

Зайнятість тісніше пов'язана з показниками довіри до влади, особливо до виконавчої її гілки, адже стосується існування джерел і рівнів доходів, добробуту домогосподарств та самовідчуття людей. Але й цей зв'язок не є прямим. Наприклад, якщо в умовах кризи, вірусної пандемії тощо, держава вживає ефективні заходи щодо захисту населення, то довіра може зберігатися навіть в умовах зростання безробіття. Кожна ситуація потребує аналізу та врахування дії низки факторів, які можуть різноспрямовано впливати на довіру до влади.

Інфляція є показником стабільності/нестабільності цін, а отже, об'єктивним інтегративним мірилом довіри до монетарної влади. Рівень бюджетного дефіциту/профіциту показує, наскільки можна довіряти фінансовій владі. Динаміка інфляції та обмінного курсу може свідчити про рівень довіри до національної грошової одиниці та ризику й небезпеки, що тільки формуються. Наприклад, у 2000–2008 рр. інфляція була високою за стабільного обмінного курсу, що формувало диспропорції між товарними та фінансовими потоками й неминуче мало закінчитися (і фактично закінчилося) кризою, котра почалася з платіжного балансу та падіння національної валюти й поширилася на всю економіку.

Взявши за основу методологічний підхід, який базується на моніторингу співвідношень базових показників фінансово-економічної динаміки, можна вибудувати систему індикаторів довіри до фінансової й монетарної влади, що ґрунтується не на суб'єктивних враженнях, а на оцінках об'єктивного стану фінансової й монетарної сфер, і попереджуючих сигналів про виникнення ризиків і небезпек, врахувавши при цьому наслідки пандемії COVID-19.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки.

1. Довіра є базовим елементом сумісно-розділеної діяльності, котра покладена в основу функціонування та розвитку всіх сфер суспільства, тому підрив довіри повинен розцінюватися як небезпека, що загрожує самому існуванню людської спільноти.

2. Фінансова й монетарна сфери внаслідок надзвичайно високої мобільності грошових і фінансових ресурсів, що можуть миттєво змінювати свою просторову локалізацію, є найбільш вразливими щодо наслідків зниження рівня довіри та поширення недовіри.

3. Визначення рівня довіри до фінансової й монетарної влади може слугувати важливим індикатором стабільності у фінансовій сфері, що виконує сигнальну функцію стосовно виникнення небезпек.

4. Сучасні перехідні процеси від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки об'єктивно породжують нестабільність унаслідок принципово різних закономірностей функціонування систем господарювання. До цього додаються дестабілізаційні впливи, пов'язані з кліматичними змінами та пандемією COVID-19. Усе це є об'єктивним підґрунтям для зниження загального рівня довіри й поширення недовіри.

5. Довіра завжди привертала увагу дослідників. У новий час в Україні вона мала три хвили актуалізації: 1) після розпаду СРСР і зневіри в його цінностях; 2) після глобальної кризи, що почалася у 2008 р. і значно підірвала довіру до існуючого економічного порядку; 3) після початку пандемії COVID-19 і нездатності держав, урядів, систем охорони здоров'я, лікарів і вчених швидко знайти засоби приборкання пандемії. Кожна хвиля стимулювала наукові пошуки шляхів протидії поширенню недовіри та забезпечення довіри до базових інститутів суспільства.

6. Незважаючи на велику увагу дослідників в Україні й за кордоном до різних аспектів довіри, загальноприйнятого її визначення немає. Вона розглядається здебільшого у функціональних проявах стосовно тієї чи іншої проблематики, що віддзеркалює загальний теоретичний рівень її вивчення.

7. Дослідження довіри у фінансовій і монетарній сферах мають переважно фрагментарний характер та не дають надійних інструментів попередження про наростання кризових явищ і виникнення загрози самій довірі.

8. Стосовно ідентифікації небезпек є більш розгорнуті розробки та офіційно затверджені Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, але вони надто громіздкі, дещо застарілі і їх важко застосовувати на практиці.

9. Довіру у фіскальній і монетарній сферах можна охарактеризувати як ставлення до суб'єктів, інститутів та предметів взаємовідносин, котре визначає міру впевненості у відповідності поведінки об'єкта довіри уявленням суб'єктів про спосіб цієї поведінки, включеної через різні форми сумісно-розділеної діяльності в процес досягнення мети, без актуалізації підстав оподаткування, бюджетних видатків, бюджетної збалансованості, грошової емісії, регулювання грошового обігу та кредитування.

10. В Україні проводяться моніторингові дослідження довіри до окремих інститутів, включаючи банки. Але вони віддзеркалюють довіру як суб'єктивне відчуття людей, котре формується після певних соціально-економічних подій (криз, зростання економіки тощо) й тому не може бути сигналом щодо загроз довірі як чиннику безпеки.

11. Базові підходи до визначення якісних і кількісних характеристик індикаторів довіри до інститутів фіскальної та монетарної влади повинні ґрунтуватися на оцінці об'єктивних процесів і співвідношення параметрів, що формують диспропорції або забезпечують збалансований розвиток.

12. Розв'язання завдання знаходження індикаторів довіри до інститутів фіскальної й монетарної влади має ґрунтуватися на базових макроекономічних, фіскальних і монетарних показниках у їх динамічних співвідношеннях, які можуть бути сигналами про появу диспропорцій або збереження пропорційності.

Список використаних джерел

1. Доверие в институциональной архитектонике экономического пространства-времени : в 2 т. / под ред. чл.-кор. НАН Украины А. А. Гриценко. Т. 1: Доверие в общественно-экономической системе. Киев : Знання України, 2020. 550 с.
2. Fiscal Monitor / IMF. 2021. April. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2021/03/29/fiscal-monitor-april-2021>.
3. Institute of International Finance. URL: <https://www.iif.com/>.
4. Довіра. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B0>.
5. Fukuyama F. Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York : The Free Press, 1995. 457 p.
6. Baier A. Trust and Antitrust. *Ethics*. 1986. Vol. 96, No. 2. P. 231–260. URL: <https://doi.org/10.1086/292745>.
7. Barney J. B., Hansen M. H. Trustworthiness as a Source of Competitive Advantage. *Strategic Management Journal*. 1994. Vol. 15. P. 175–190. URL: <https://doi.org/10.1002/smj.4250150912>.
8. Gambetta D. Can We Trust Trust? *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations* / ed. by D. Gambetta. New York: Basil Blackwell, 1988. P. 213–237.
9. Інститут довіри в координатах економічного простору-часу : монографія / за ред. А. А. Гриценка ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2012. 220 с.
10. Zucker L. Production of Trust: Institutional Sources of Economic Structure, 1840-1920. *Working Paper Series*. 1985. Iss. 82. 91 p.
11. Ляско А. Проблема доверия в социально-экономической теории. Москва : Институт экономики РАН, 2004. 189 с.

12. Luhmann N. Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations* / ed. by D. Gambetta. Department of Sociology, University of Oxford, 2000. P. 94–107. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.23.8075&rep=rep1&type=pdf>.
13. Nooteboom B. Forms, sources and processes of trust. *Handbook of Trust Research* / ed. by R. Bachman, A. Zaheer. Cheltenham : Edward Elgar, 2006. P. 247–263. URL: <https://doi.org/10.4337/9781847202819.00022>.
14. Ostrom E. A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action. *American Political Science Review*. 1998. Vol. 92, No. 1. P. 5–52. URL: <https://doi.org/10.2307/2585925>.
15. Селигмен А. Проблема доверия / пер. с англ. И. И. Мюрберг, А. В. Соболевой. Москва : Идея-Пресс, 2002. 200 с.
16. Sobel J. Can We Trust Social Capital. *Journal of Economic Literature*. 2002. Vol 40, No. 1. P. 139–154. URL: <https://doi.org/10.1257/jel.40.1.139>.
17. Uslaner E. The Moral Foundations of Trust. New York : Cambridge University Press, 2002. 40 p. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.824504>.
18. Farrell H. The Political economy of Trust: Institutions, Interests, and Inter-Firm Cooperation in Italy and Germany. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 256 p. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511596933>.
19. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию : пер. с англ. Москва : АСТ : Ермак, 2004. 730 с.
20. Sztompka P. Trust: A Sociological Theory. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 214 p.
21. Новый энциклопедический словарь. Т. XVI. Санкт-Петербург : Тип. акцион. о-ва “Брокгауз – Ефрон”, 1914. 960 с.
22. Філософський енциклопедичний словник / наук. ред.: Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук. Київ : Абрис, 2002. 751 с.
23. Доверие в институциональной архитектонике экономического пространства-времени : в 2 т. / под ред. А. А. Гриценко. Т. 2: Доверие в денежно-кредитной и финансовой системе. Киев : Знання України, 2020. 935 с.
24. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття “безпеки”. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2012. Вип. 5. С. 90–98.
25. Єфименко Т. І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки. Київ : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2016. 447 с.
26. Кричевська Т. О. Довіра у грошово-кредитній сфері: логіко-історичне дослідження. Київ : НАН України, ДУ “Ин-т екон. та прогноз. НАН України”, 2020. 504 с.
27. Творення простору суспільної довіри в Україні ХХІ століття / відп. ред. С. М. Аржевітін. Київ : ДВНЗ “Університет банківської справи”, 2017. 523 с.
28. Гриценко А. А. Архітекtonіка економічної безпеки. Київ : ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, 2017. 224 с.
29. Общество без доверия / под. ред. Е. Головахи, Н. Котенко, С. Макеева. Киев : Ин-т социологии НАН Украины. 2014. 338 с.
30. Гриценко А. А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. 516 с.
31. Гудзовата О. О. Грошово-кредитна політика в системі забезпечення фінансової безпеки України: теоретико-методологічні засади та напрями реалізації. Львів : Вид-во ННБК “АТБ”, 2018. 300 с.

32. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 6 (20). Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 517 с.

33. Довіра до банківської системи на високому рівні попри коронакризу / Фінансовий клуб. 2020. 17 груд. URL: <https://finclub.net/ua/news/dovira-do-bankivskoi-systemy-na-vysokomu-rivni-popry-koronakryzu.html>.

34. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

35. Gregory R., Lin H., Mühleisen M. IMF Lending During the Pandemic and Beyond. 2020. September 17. URL: <https://blogs.imf.org/2020/09/17/imf-lending-during-the-pandemic-and-beyond/>.

36. Global Financial Stability Report: Markets in the Time of COVID-19 / IMF. 2020. April. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2020/04/14/global-financial-stability-report-april-2020>.

37. Global Financial Stability Report: Bridge to Recovery / IMF. 2020. October. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2020/10/13/global-financial-stability-report-october-2020>.

References

1. Grytsenko, A. A. (Ed.). (2020). *Trust in the socio-economic system*. In *Trust in the institutional architectonics of economic space-time* (Vol. 1). Kyiv: Znannia Ukrainy [in Russian].

2. IMF. (2021, April). *Fiscal Monitor*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2021/03/29/fiscal-monitor-april-2021>.

3. Institute of International Finance. (n. d.). Retrieved from <https://www.iif.com/>.

4. Wikipedia. (n. d.). *Trust*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80%D0%B0> [in Ukrainian].

5. Fukuyama, F. (1995). *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: The Free Press.

6. Baier, A. (1986). Trust and Antitrust. *Ethics*, 96 (2), 231–260. DOI: 10.1086/292745.

7. Barney, J. B., & Hansen, M. H. (1994). Trustworthiness as a Source of Competitive Advantage. *Strategic Management Journal*, 15, 175–190. DOI: 10.1002/smj.4250150912.

8. Gambetta, D. (1988). Can We Trust Trust? In Gambetta D. (Ed.) *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, pp. 213–237. New York: Basil Blackwell.

9. Grytsenko, A. A. (Ed.). (2012). *The institution of trust in the coordinates of economic space-time*. Kyiv: NAS of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting [in Ukrainian].

10. Zucker, L. (1985). Production of Trust: Institutional Sources of Economic Structure, 1840–1920. *Working Paper Series*, 82.

11. Lyasko, A. (2004). *The problem of trust in socio-economic theory*. Moscow: Institute of Economics RAS [in Russian].

12. Luhmann, N. (2000). Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. In Gambetta, D. *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, pp. 94–107. Department of Sociology, University of Oxford. Retrieved from <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.23.8075&rep=rep1&type=pdf>.

13. Nooteboom, B. (2006). Forms, sources and processes of trust. In Bachman, R., & Zaheer, A. (Eds.). *Handbook of Trust Research*, pp. 247–263. Cheltenham: Edward Elgar. DOI: 10.4337/9781847202819.00022.

14. Ostrom, E. (1998). A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action. *American Political Science Review*, 92 (1), 5–52. DOI: 10.2307/2585925.
15. Seligman, A. (2002). *The problem of trust*. Moscow: Idea-Press [in Russian].
16. Sobel, J. (2002). Can We Trust Social Capital. *Journal of Economic Literature*, 40 (1), 139–154. DOI: 10.1257/jel.40.1.139.
17. Uslaner, E. (2002). *The Moral Foundations of Trust*. New York: Cambridge University Press. DOI: 10.2139/ssrn.824504.
18. Farrell, H. (2009). *The Political economy of Trust: Institutions, Interests, and Inter-Firm Cooperation in Italy and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511596933.
19. Fukuyama, F. (2004). *Trust: Social Virtues and the Path to Prosperity*. Moscow: AST: Ermak [in Russian].
20. Sztompka, P. (1999). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Brockhaus – Efron. (1914). New Encyclopedic Dictionary. St. Petersburg [in Russian].
22. Ozadovska, L. V., & Polishchuk, N. P. (Eds.). (2002). *Philosophical encyclopedic dictionary*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
23. Grytsenko, A. A. (Ed.). (2020). Trust in the monetary and financial system. In *Trust in the institutional architectonics of economic space-time* (Vol. 2). Kyiv: Znannia Ukrainy [in Russian].
24. Zaplatynskyi, V. M. (2012). Logical-determinant approaches to understanding the concept of “Security”. *Bulletin of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Physical education, Sport and Human Health*, 5, 90–98 [in Ukrainian].
25. Iefymenko, T. (2016). Fiscal and Monetary Security of National Economy. Kyiv: SESE “The Academy of Financial Management” [in Ukrainian].
26. Krychevska, T. O. (2020). *Confidence in the monetary sphere: a logical-historical study*. Kyiv: NAS of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting NAS of Ukraine [in Ukrainian].
27. Arzhevitin, S. M. (Ed.). (2017). *Creating a space of public trust in Ukraine in the XXI century*. Kyiv: University of Banking [in Ukrainian].
28. Grytsenko, A. A. (2017). *Architectonics of economic security*. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting NAS of Ukraine [in Ukrainian].
29. Holovakha, Ie., Kotenko, S., & Makieieva, S. (Eds.). (2014). *Society without Trust*. Kiev: Institute of Sociology NAS of Ukraine [in Russian].
30. Grytsenko, A. A. (2014). *Institutional Political Economy: Subject, Methodology, Content*. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing [in Russian].
31. Hudzovata, O. O. (2018). *Monetary policy in the system of financial security of Ukraine: theoretical and methodological principles and directions of implementation*. Lviv: NNVK “ATB” Publishing House [in Ukrainian].
32. Institute of Sociology NAS of Ukraine. (2019). *Ukrainian society: monitoring of social change* (Vol. 6).
33. Financial Club. (2020, December 17). *Confidence in the banking system at a high level despite the corona crisis*. Retrieved from <https://finclub.net/ua/news/dovira-do-bankivskoi-systemy-na-vysokomu-rivni-popry-koronakryzu.html> [in Ukrainian].
34. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2013). *Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine* (Order No. 1277, October 29). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> [in Ukrainian].

35. Gregory, R., Lin, H., & Mühleisen, M. (2020, September 17). *IMF Lending During the Pandemic and Beyond*. Retrieved from <https://blogs.imf.org/2020/09/17/imf-lending-during-the-pandemic-and-beyond/>.

36. IMF. (2020, April). *Global Financial Stability Report: Markets in the Time of COVID-19*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2020/04/14/global-financial-stability-report-april-2020>.

37. IMF. (2020, October). *Global Financial Stability Report: Bridge to Recovery*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2020/10/13/global-financial-stability-report-october-2020>.